

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"ה, מספר 1626

עצת בלעם – היכן היא כתובה?

יוסף פריאל

אם כך, קשה מעתה על סגנון התורה. מדוע היא מסתירה את הדברים ואינה אומרת במפורש שהחטא היה בעקבות יוזמת בלעם? מדוע אין מסופר כיצד לאחר שכשל בלעם במשימתו הלך ויעץ לבלק ולמדיין להזנות את ישראל? אכן, קשה למצוא כאן עצה, בוודאי אם המשך הפסוק אינו 'עשה כך וכך' אלא "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעִמָּךְ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (במ' כד:יד).²

רק חלק קטן מהפרשנים על אתר מנסים להתמודד עם השאלה. למשל רשב"ם: וכאן סתם משה את העצה, לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק, ולא נודעה העצה עד שפרשה משה בשעת הצורך.

ומנגד, ראב"ע (שם) אומר על הדרשה "וזה דבר רחוק בעולם!"

אם כן, מניין שזו הייתה העצה?
את הבסיס לתשובתי למדתי מר' מאיר מדן ז"ל³ וארחיבה בע"ה.

במאמרו הקצר מדן טוען, שעצת בלעם לבלק ומדיין להחטיא את עם ישראל רמוזה בנאום הרביעי שלו, השונה מהותית משלושת קודמיו, בכך שהוא "חולין" (=חול). ונסביר זאת:

ראשית, יש לשים לב שהנאום מתחיל במילים: "לֵכָה אֵינְעָךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעִמָּךְ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (כד:יד). כלומר, קיימת כאן עצה יתר על נבואה וברכה המאפיינות את הנאומים הקודמים.

פרשתנו מסתיימת באקורד צורם ביותר. למרות דברי השבח של בלעם על איכות העם בנאומו השלישי – "מֵה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (במ' כד:ה) – העם חוטא בזנות עם בנות מואב, ועשרים וארבעה אלף מתים במגפה (שם כה:ט). בתלמוד הירושלמי מוסיפים שעוד מאה חמישים ושבעה אלף ומאתיים איש הומתו במיתת בית דין על ידי דיני ישראל (סנהדרין פ"י ה"ב).

מתעוררת אם כן השאלה: מה קרה כאן? מה הביא את העם הצנוע שעליו אמר בלעם: "מֵה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֶיךָ יִשְׂרָאֵל" לחטוא בחטא שהוא היפוך הצניעות? ההסבר בגמרא לצניעות: "שאין פתחי אהליהם מכוונוין זה לזה" ולכן "ראוין הללו שתשרה עליהם שכינה" (בבא בתרא ס"ע"א). מה, אם כן, קרה? בהמשך, לאחר כמה פרקים, התורה מגלה במפורש שהחטא היה ביוזמת בלעם, וישראל נגררו אחרי פיתויין של המואביות. כך נאמר במלחמת הנקמה במדיין בפרשת מטות: "הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַבֵּר בְּלָעַם לְמִסֵּר מַעַל בֹּה' עַל דָּבַר פְּעֹר" (לא:טז). כלומר, בלעם שראה שנכשל בקללותיו הציע להשתמש בבנות מואב כדי לפתות את בני ישראל, והדבר צלח. כך אומר הבבלי: "בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות" (סנהדרין קו"ע"א), והתלמוד שם ממשיך בתיאור ארוך כיצד אמור היה הפיתוי להצליח.¹

* הרב ד"ר יוסף פריאל, בית הספר ללימודי יסוד ביהדות. ** המאמר מוקדש לזכרו של אבי-מולידי, הרב גרשון נוף בן הר"ר א"א גרשוני (הסופר), שבמוצאי השבת הקרובה תימלא שנה לפטירתו. למרות ילדות קשה בצל הבריחה מהנאצים, ותולדות חיים מורכבים, זכה אבי לכתוב ספרים רבים והיה ידען עצום בתולדות גדולי ישראל לדורותיהם.

1 אכן נראה שאין זה פשט הכתובים, לפחות על פי ניתוח מילולי של הנאום הרביעי. ראו בנידון את ראובן גפני, "נבואתו הרביעית של בלעם" באתר התנ"ך: <https://www.hatanakh.com/articles/%D7%A0%D7%91%D7%95%D7%90%D7%AA%D7%95-%D7%94%D7%A8%D7%91%D7%A2%D7%99>

%D7%AA-%D7%A9%D7%9C-%D7%91%D7%9C%D7%A2%D7%9D
2 עם שאלה זו מתמודד ליפא גינת במאמרו "לכה אינעך" – עיון פרשני לשוני, **בית מקרא יח/א** (תשל"ג), עמ' 40 – 45. בהסתמך על הערבית הוא מציע לתרגם את העצה כתוכחה או אזהרה, ויש לקרוא את הפסוק: לכה אזהירך! 3 מאיר מדן, "ישראל של חולין – עצת בלעם", **מורשה י** (תשל"ו), עמ' 29-32. ר' מאיר (תרע"ה-תשמ"ט), אביו של הרב יעקב מדן, היה מזכיר מדעי של האקדמיה ללשון עברית, היה גם המגיה של תנ"ך קורן ועוד.

"וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" (דב' לד:י) – בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, ואיזה זה? זה בלעם בן בעור.

לא לדרוש דרשות באתי, ולכן גם לא אנסה להסביר למה סיפור בלעם כולל מרכיבים בלועים רבים כל כך. מטירתי להראות שהתורה עקבית בשיטתה. את ברכותיו של בלעם רצתה התורה להציג בהרחבה, כי זהו עניינה של התורה – שבחו של עם ישראל ועתידו. אך את הביוגרפיה של בלעם, עצתו וסופו, התורה מציגה בקיצור נמרץ כי אין זה עניינה.

ובכל זאת ישאל השואל: מדוע אם כן האריכה התורה בסיפור הליכתו של בלעם עם שרי בלק? התשובה ברורה! ראו כמה שבח לה' ולעמו טמון בסיפור פתיחה זה:

- הִנֵּה עִם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כֹסֶה אֶת־עֵינַי הָאָרֶץ (כד:ה).
- וַיַּעַן בָּלָעַם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדֵי בָלָק אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לַעֲבֹד אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה (שם:יח).
- וַיֹּאמֶר בָּלָעַם אֶל מְלָאָךְ ה', חֲטָאֲתִי כִי לֹא יָדַעְתִּי כִי אַתָּה נֹצֵב לִקְרָאתִי בְּדֶרֶךְ וְעַתָּה אִם יָרַע בְּעֵינַי אֲשׁוּבָה לִי (שם:יד).
- וַיֹּאמֶר מְלָאָךְ ה' אֶל בָּלָעַם, לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים וְאַפֵּס אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אָדָּבַר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תִּדְבָּר (שם:לה).
- הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר (שם:לח).

את המסרים הללו לא ניתן היה להעביר בצורה טובה יותר מאשר באמצעות הסיפור, כפי שמבהיר רס"ג בהקדמתו לתורה.⁴ לדבריו, סיפור, זוהי הדרך היעילה ביותר לחינוך האדם, "כי הניסיון והמעשה נחקקים בלב השומע ויהיו אצלו כאילו ראה".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 ראו יוסף קאפח, פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה, ירושלים תשמ"ד, עמ' י'.

שנית, בכל אחד משלושת הנאומים הראשונים מוזכר ייחודו של עם ישראל או הקשר בין ה' לישראל. בראשון: "הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכַּן" (כג:ט). בשני: "לֹא הָבִיט אָנוּ בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל ה' אֶל־לִהְיוֹ עִמּוֹ" (שם:כא). בשלישי: "מָה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֶתְךָ יִשְׂרָאֵל... אֶל־מוֹצִיאֹ מִמִּצְרַיִם" (כד:ה-ח). לעומת זאת, בנאום הרביעי, היוזמה לפעולות עוברת לישראל: "דֶּרֶךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב וְקָם שִׁבְט מִיִּשְׂרָאֵל... וַיִּשְׂרָאֵל עֲשֵׂה חֵיל" (כד:יז-יח).

שלישית, בשלושת הנאומים הראשונים ה' שם את דבריו בפי בלעם, אך ברביעי "וַיִּשְׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר" (במ' כג:ז) ללא הקדמה שהדברים באו מאת ה'. כלומר, אלה כבר אינן נבואות אלא שיח עצמי.

נדמה לי שניתן להרחיב את דברי מדן ולהוכיח עוד:

רביעית, שלושת הנאומים הראשונים באים לאחר בניית שבעה מזבחות והקרבת פר ואיל עליהם, אולם לפני הנאום הרביעי חסרים המוטיבים הדתיים. בלעם אמנם מזכיר את העובדה שהוא "שִׁמְעָ אֲמָרֵי אֶל־" (כד:טז), אך בניגוד לנאומים הקודמים, חסרה כאן ההכנעה כלפי מקור הברכה ויש רק אזכור של העובדה שהוא בעל יכולת שמיעה של ה'.

חמישית, והמפתיע מכול, למרות שגם הנאום הרביעי דיבר בשבח ישראל, ואפילו במכה שעתיד מואב לספוג מהם: "דֶּרֶךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב וְקָם שִׁבְט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פִּאֲתֵי מוֹאָב" (כד:יז), בלק אינו מתרגז, בניגוד לסיום האירועים הקודמים שבהם כעס, ואפילו גירש את בלעם "בָּרַח לָךְ אֶל מְקוֹמְךָ" (כד:יא)! כנראה שהתרחש שם משהו שגרם לבלק להיות מרוצה. ואם כן, מתוך ההיפוך לתגובות הקודמות, ניתן להבין שהייתה כאן פעולה נוספת, והיא העצה.

מצאנו, אם כן, חמש ראיות המציגות את השוני של הנאום הרביעי מקודמיו, ולפי הראיות הללו, שהמכנה המשותף שלהן הוא צמצום נוכחות האל-ודיבור רק על יכולות אנושיות, נרמזת שיחת הרעים שהתנהלה ביניהם, ובה כנראה אמר בלעם לבלק את העצה המובאת בגמרא ובשלל מדרשים.

השאלה המתעוררת היא, מדוע נמנעת התורה מלומר במפורש שבלעם נשאר שם ומיוזמתו השיא את עצתו? מדוע רק בהמשך הספר (פרק ל"א) במבט רטרוספקטיבי, מוזכרת העובדה ש"הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בָּלָעַם לְמַסָּר מַעַל בֶּה' עַל דְּבַר פְּעוֹר" (שם:טז)?

לדעתי, ניתן לפתור את השאלות כולן אם נשים לב לעובדה שבלעם – כל סיפורו בלוע, נסתר. דמותו היא פלא בעיני חז"ל. לפי הגמרא (סנהדרין קה ע"א) זהו לבן הארמי, חותנו של יעקב אבינו, אביה של רחל אשתו, ואם כן הוא בן למעלה משלוש מאות שנים. יכולותיו הנבואיות מדהימות. כך דורש המדרש (ספרי דברים שנו) על הפסוק: